

РОЗВИТОК ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Смолюк А. І.

ВСТУП

Проблема виховання людини духовної привертає до себе все більшу увагу вчених не тільки гуманітарних, але й природничих наук, широкої педагогічної громадськості, творчої інтелігенції.

Найбільш відповідальним періодом дитинства, у якому закладаються підвалини духовності, є старший дошкільний вік. Саме в цьому віці інтенсивно розвивається пізнавальна, почуттєво-емоційна, творча сфера особистості, образне мислення, формуються такі особистісні якості як: доброта, щирість, сердечність, чесність, милосердя, відвертість, відкритість, радісне сприйняття життя тощо. Цей важливий аспект зафіксовано в Концепції дошкільного виховання в Україні, в якій сформульована мета дошкільного виховання – «формування основ духовної особистості» та провідні завдання – пробудити у дитини духовне начало, розвинути його як домінуюче в структурі особистості, прищепити загальнолюдські морально-етичні цінності, зокрема такі якості, як доброта, чуйність, милосердя, людяність, справедливість, правдивість, сумлінність, чесність, гідність, громадянськість, повагу й гуманне ставлення до людей різних національностей. У зв'язку з цим постає завдання пошуку найбільш ефективних засобів реалізації мети та завдань формування основ духовної особистості старших дошкільників.

В даний час сучасне суспільство гостро переживає криза духовно-моральних ідеалів. І найбільша небезпека, яка чатує на наше суспільство сьогодні – в руйнуванні особистості. Нині матеріальні цінності домінують над духовними, тому у дітей спотворені уявлення про доброту, милосердя, великодушність, справедливість, громадянськість і патріотизм. Високий рівень дитячої злочинності викликаний загальним зростанням агресивності і жорстокості в суспільстві. Дітей відрізняє емоційна, вольова та духовна незрілість.

Духовно-моральне виховання в дошкільному дитинстві формує ядро особистості, благотворно впливаючи на всі сторони і форми взаємовідносин людини зі світом: на його етичний та естетичний розвиток, світогляд і формування громадянської позиції,

патріотичну і сімейне орієнтацію, інтелектуальний потенціал, емоційний стан і загальний фізичний і психічний розвиток.

У сучасній системі дошкільної освіти питань духовно-морального виховання приділяється серйозна увага. Здійснення роботи по даному напрямку обумовлено існуючою соціальною ситуацією і підтверджується нормативно-правовими документами.

У всіх культурних системах і філософських традиціях проблема духовності мала й має особливе звучання, різні підходи в оцінках. Досі існують певні відмінності між світським та релігійним, естетичним та філософським розумінням духовності. І це абсолютно природно, адже духовність охоплює усі сфери й рівні людської життєдіяльності у різних галузях знань та на різних рівнях осмислення. Духовність ми обмежуємо тим, як вона перед нами постає, проявляється, але реальність духовності інакша – вона є внутрішнім станом духовно пробудженої людини, яка має в собі духовність як стан внутрішньої гармонії, глибокого осягнення тих процесів і речей, які потрапляють до сфери інтересів духовної людини. Духовність пробуджується в самій людині як результат внутрішньої роботи.

Соціально-філософський аналіз проблеми духовності набуває особливої значущості й актуальності у теперішній час. Це обумовлено тим, що сучасний стан суспільства визначається рядом обставин, врахування яких надзвичайно важливе для осмислення проблеми духовності.

У системі сучасної освіти виникла складна ситуація – залишаються нез'ясованими чимало питань, пов'язаних з організацією оптимальних умов формування духовної культури особистості. Особливий інтерес у розгляді цих питань становить вивчення духовної культури дітей старшого дошкільного віку, оскільки у цьому віці вона розвивається за умов виховної діяльності.

1. Методологічні засади формування духовності в дошкільному віці

У сучасному соціумі проблема виховання духовно, психічно і фізично здорових дітей постає особливо гостро, оскільки фахівцями відзначається погіршення багатьох показників якості життя сучасних дітей. Це пов'язано з тим, що занурений у технократію світ пропонує дитині інформацію замість знання, задану програму – замість розвитку власної фантазії, телевізор і ігровий комп'ютер замість необхідного людського спілкування. Агресивне інформаційне середовище придушує розвиток особистісних якостей, що

визначають людську сутність – здатність до співчуття і милосердя, самостійне мислення й ухвалення рішення, творчість і творення.

Згубно впливають на дітей і недоліки виховання, адже вони особливо небезпечні в дошкільному віці, коли закладається здатність розрізняти «добро» і «зло», формуються моральні еталони, осягається духовна культура свого народу [1, с. 4–7].

У сучасній педагогічній науці вирізняють три групи духовних інтересів: інтелектуальні, розважальні, синтетичні. До першої належить інтерес до освіти, самоосвіти, суспільної діяльності, творчості в галузі мистецтва, техніки.

Другої – інтерес до спорту, розваг, танців, а третя група об'єднує заняття художньою самодіяльністю, колекціонування, відвідування театру, концертів, екскурсії, прогулянки, подорожі.

Деякі дослідники вважають, що духовному збагаченню підростаючої особистості сприяє трудове виховання. Спеціально проведені дослідження показали, що в процесі трудових дій соціальна мотивація у дошкільників формується успішніше, ніж у ігрових діях. Дослідження науковців переконливо свідчать, що за умови правильної організації трудової діяльності суспільно спрямовані мотиви можуть набувати для дошкільника значно більшої спонукальної сили, ніж особисті [3, с. 5–9]. На цьому наголошував і А. Макаренко, який вважав, що дитина повинна виховуватися так, щоб вирішальним моментом у трудовому зусиллі була не її зацікавленість, а користь, необхідність. З розвитком дитини навіть найбільш неприємна робота даватиме їй радість, якщо суспільна значущість роботи буде для неї очевидна [4, с. 56].

Глибокого вивчення потребує питання про шляхи формування у дошкільників духовного світогляду і відповідної системи цінностей, зважаючи на їх вікові особливості (домінування образного мислення, яскрава творча уява, емоційно насичені відчуття від спілкування з оточуючим світом та здатність до сприйняття нового, яскравого, красивого).

Формування духовності дитини – важливий аспект педагогіки. Сам процес виховання дитини – це і є долучення її до цінностей, до культури задля її розвитку, удосконалення, а також удосконалення середовища, суспільства.

У період дошкільного дитинства мають бути сформовані ціннісні основи ставлення до дійсності. Основними духовними цінностями дошкільника є ставлення до природи, сім'ї, старших за віком, до народних традицій, до праці, любов до Батьківщини. Це саме ті

основні цінності, які допоможуть дитині стати частиною соціуму, в якому він виховується.

Умови виховання високоморальної, духовної, ціннісно орієнтованої особистості передбачають залучення у виховний процес великої кількості чинників, головними з яких у сучасну епоху стали: релігійне виховання, принципи системи освіти, умови існування і розвитку соціуму, в якому виховується дитина (сім'я, дитячий колектив – заклади дошкільної освіти, дитячі центри), засоби масової інформації (гаджети, телебачення, журнали), розвиток патріотичного духу.

Початком формування духовного світу, його фундаментом є знання. Знання здобуваються двома основними шляхами. Перший – це безпосередній контакт особистості, що формується, з умовами існування за допомогою органів чуття. Другий – засвоєння досвіду людства, закріпленого в мові. Особливістю знань є те, що в них не просто фіксується результат взаємодії людини із зовнішнім світом, але здійснюється також чуттєво-емоційна оцінка, визначається значення результатів цієї взаємодії людини [5, с. 72–73]. На основі знань, їхнього засвоєння й узагальнення формується другий дуже важливий структурний елемент духовного світу особистості – розум. Знання й розум становлять особливість духовного світу – інтелект. Розум – це властива людині здатність аналізувати, оцінювати явища дійсності, визначати своє ставлення до них, характер вчинків і дій відповідно до потреб і інтересів особистості, групи, класу, суспільства. На рівні розуму людина керується, насамперед, потребами й інтересами, які виражають суб'єктивне ставлення людини до світу й до себе. На цьому рівні можуть ігноруватися не тільки потреби й інтереси інших членів суспільства, але й об'єктивні закони розвитку природи, суспільства, мислення. Розум є дуже важливим структурним елементом духовного світу особистості – це здатність узгоджувати, співвідносити свої бажання, мету, і результати діяльності не тільки з потребами й інтересами, але, насамперед, з вимогами об'єктивних законів дійсності. Розумно робить той, хто у визначенні цілей своєї діяльності виходить із доцільності цієї діяльності, як з погляду особистих інтересів, так і з погляду інтересів суспільства й погоджує свою діяльність із вимогами самого життя, із завданнями, які життя ставить перед людиною, з об'єктивними законами дійсності.

Людина, що керується розумом, може поступитися якимись своїми інтересами, якщо це може, наприклад, завдати шкоди іншій людині, суспільству, природі. Знання і розум становлять змістовний фундамент духовного світу особистості. Але цей фундамент набуває

для людини значення тільки тоді, коли він проходить чуттєво-емоційну оцінку й стає надбанням самої особистості. Результати чуттєво-емоційної оцінки знаходять своє вираження у вірі й переконаннях. На основі віри й переконань формується світогляд.

Роль дошкільного дитинства полягає в опануванні загальних людських знань, умінь, у набутті психічних якостей, необхідних для життя (опанування мови, орієнтація у просторі й часі, сприймання, мислення, уява, залучення до творів мистецтва, формування взаємин з людьми тощо). Пізнаючи навколишній світ, розвиваючись розумово, дитина вчиться спостерігати, робити висновки, порівнювати, узагальнювати, у неї виникає інтерес до пізнання причини явищ, відкриття суттєвих зв'язків між речами [2, с. 24].

Передусім це стосується процесу формування у дітей відкритості до світу, виховання навичок поведінки, усвідомленого ставлення до себе як вільної самостійної особистості та до своїх обов'язків, що визначаються зв'язками з іншими людьми, формуванням готовності до сприймання оточуючої інформації, вихованням співчуття, співпереживання, бажання пізнавати людей, правильно діяти. Позичія відкритості до світу, прийняття світу й себе є добром. Воно безкорисне, щедre, не потребує винагороди.

Добррозичливість започатковується в практичній взаємодії «дитина–дорослий». Дорослий репрезентує для дитини суспільство, посідає центральне місце в її внутрішньому світі, виступає носієм інформації навчально-виховного змісту. Специфічною емоційно-чутливою прив'язаністю характеризуються стосунки дошкільника з батьками. Спільне переживання радості й турбот сприяє дитячому розумінню правил співжиття в сім'ї, відповідальності за благополуччя іншого. Дитина набуває досвіду правильності вчинку і, як наслідок, впевненої поведінки. На їх основі розгортається і удосконалюється система ставлення дошкільника до дійсності. Досвід дитини збагачується завдяки переживанню того, з чим вона зустрічається у житті, її відкритості, розумінню, усвідомленню, активним діям. Через спілкування з природою, рукотворним світом, культурними здобутками, пізніше – іншими людьми, складається загальна картина світобудови і відношення до неї.

Великий вплив на духовний розвиток дитини має також оточуюче середовище (природа, маленька батьківщина, де дитина народилася, умови життя). Природа, будучи середовищем перебування людини, джерелом, що харчує її життєві сили й надихає на заощадження її багатств, разом з тим містить у собі величезний потенціал всебічного розвитку особистості.

Природа збуджує допитливість дитини, впливає на її сенсорику й викликає почуття прекрасного. Можна без перебільшення сказати, що найбільш повно дитина пізнає красу навколишнього світу через сприйняття краси природи.

Впливаючи на емоції дитини своїми естетичними якостями – досконалістю форми, різноманітним і (залежно від часу дня, пори року, освітлення) мінливим колоритом, природа викликає естетичні почуття.

Це сприяє прояву емоційного ставлення до об'єктів і явищ природи. Залучення дитини до джерел духовності починається з уміння бачити красу у доквітлі: це і перша квітка, і нижній весняний листочок, і різнобарвні дерева восени, синє небо, і білосніжне покривало зими.

Захоплення природою рідного краю невід'ємно пов'язане з любов'ю до Батьківщини. Дитині притаманне інстинктивне зацікавлення до місця, де вона народилася й живе, де народилися її батьки, батьки батьків. Але патріотизм в його загальнолюдському значенні потрібно виховувати. У пригоді стануть розповіді про історію свого міста чи краю, екскурсії до історичних пам'яток, відвідини театру.

Засобом ціннісного бачення світу, становлення національного характеру, світогляду є також яскраве, образне рідне слово.

Фольклор посідає значне місце у житті дитини-дошкільника. Дітям доступні для розуміння приказки, прислів'я, мирилки, дражнилки, казки, легенди. Якщо прозивалки (дражнилки) – це відповідь дитини на образу, недобророзумне ставлення, недооцінку чеснот, бажання встановити справедливість через дошкульне слово, покарати кривдника, то мирилки використовуються з метою відновлення товариських взаємин [7, с. 12–38].

Могутнім засобом формування духовних цінностей у старших дошкільників є регіональне культурно-історичне середовище, культурно-історична спадщина, культурно-історичний простір. Особливості навколишньої природи, менталітету, традиції буття, художньо-естетична творчість рідного краю мають значний духовний вплив на дітей. Принцип красзнавства в роботі з дошкільниками тісно пов'язаний з регіональним підходом до відбору пізнавально-виховного матеріалу. У культурно-історичній спадщині, як духовно-виховному засобі, закладено можливості формування духовних цінностей дітей та їх сімей.

Особливе значення для формування у дітей старшого дошкільного віку духовних цінностей, зважаючи на їх вікові

особливості (домінування образного мислення, яскрава творча уява, емоційно насичені відчуття від спілкування з оточуючим світом та здатність до сприйняття нового, яскравого, красивого), має мистецтво. Саме різні види мистецтва, які є складовою культурно-історичної спадщини регіону, дають змогу дитині засвоїти систему духовних цінностей, сформувати піднесене, оптимістичне, радісне, одухотворене сприйняття дійсності, розуміння прекрасного в житті та мистецтві.

Таким чином, складний процес становлення людини, формування її духовності відбувається під впливом цілого ряду умов (об'єктивні природні і соціальні фактори, в яких живе людина, виховний вплив на особистість, залучення особистості, що формується, до участі в практичній діяльності, самовиховання). Фундамент духовного світу особистості становлять знання, розум, віра та переконання. Віра та переконання складають основу формування світогляду особистості. Аналіз наукових джерел дозволив виявити деякі особливості формування духовних цінностей у дітей старшого дошкільного віку, переконатися, що механізм формування духовних цінностей базується на перетворенні зовнішніх моральних норм у внутрішні мотиви діяльності [6, с. 13–17].

Духовний розвиток – чи не найскладніший напрям у педагогічній роботі з дошкільнятами. Як правильно й ненав'язливо відкрити дітям одвічні духовні цінності, спрямувати на шлях постійного самовдосконалення, прищепити прагнення творити добро і красу? Які методи обрати? Яка підготовка потрібна педагогам? Відповіді на ці запитання ми намагаємося дати у запропонованому дослідженні.

Проблеми розвитку духовного потенціалу особистості дошкільника – ціннісно пріоритетні на тлі загального занепаду духовної культури суспільства. Вони актуалізовані нагальними потребами часу та браком уваги до освітньої роботи з цього напрямку в усіх ланках освіти й, зокрема, у дошкільній. Саме поняття духовності має складні, багатокомпонентні трактування філософського, психологічного, педагогічного спрямування, через що нечітко усвідомлюється педагогами і батьками, а відтак практика формування духовного потенціалу особистості дошкільника нерідко перетворюється на тенденцію зводити формування духовності лише до залучення дитини до релігійних традицій.

Оскільки духовний потенціал особистості проявляється через її духовні потреби та цінності (інтелектуальні, моральні, естетичні), емоційну культуру, моральні та естетичні ідеали, світогляд, здатність до творчості, основні шляхи його формування у дошкільному

дитинства лежать у площині соціально-морального, емоційно-ціннісного, пізнавального, художньо-естетичного і креативного розвитку дитини. Реалізація духовного потенціалу і дорослої людини, і дитини можлива на основі сформованої (у дошкільника – закладених основ) духовної культури, компонентами якої є інтелектуальна, моральна, комунікативна, художньо-естетична, національна, родинно-побутова, екологічна, правова, християнська, морально-етична культури тощо.

Родини вихованців і педагоги закладу дошкільної освіти (далі – ЗДО) – це оточення, яке чинить найістотніший вплив на духовний світ дитини в силу свого постійного й тісного контакту з дітьми, високого авторитету і довіри з їхнього боку.

Тож головне завдання найближчого соціуму – створювати умови для накопичення дошкільниками першого позитивного загальнолюдського духовного досвіду через активне залучення їх до різних видів діяльності: ігрової, пізнавальної, комунікативно-мовленнєвої, предметно-практичної, образотворчої, музичної, рухової, театралізованої тощо.

Як засоби розвитку духовного потенціалу дітей у закладі дошкільної освіти та сім'ї варто широко застосовувати твори мистецтва (образотворчого, музичного, декоративно-вжиткового, літературного тощо). Обов'язковою є також опора на культурні та історичні традиції народу, окремого роду і сім'ї, дошкільного закладу і групи, а також природне довкілля.

Зазначені засоби особливо інтенсивно впливають на емоційну сферу дитини, а відтак найефективніші у справі формування інтересу до доступних вікових елементів духовної спадщини людства, залучення до духовної практики пізнання світу людей, природи, речей, свого «Я», набуття дітьми власного досвіду.

Стосовно релігії як засобу духовного розвитку особистості в дошкільні роки маємо зазначити, що в масовій свідомості неправомірно ототожнюються поняття «духовний розвиток» і «релігійне виховання», хоча виховання на релігійних засадах (релігійних заповідях і традиціях) є водночас і складовою формування духовної культури, і засобом цієї роботи. Педагоги і батьки мають розуміти: згідно з положеннями Закону України «Про дошкільну освіту» виховання і навчання дітей у закладах дошкільної освіти має світський характер, тож виховання на релігійних засадах реалізується за вибором батьків переважно в умовах родини, під впливом і за участі церкви, релігійних організацій.

Сьогодні, коли в Україні головні християнські свята (Різдво, Великдень, Трійця) відзначаються на державному рівні і християнські традиції дедалі впевненіше входять до нашого повсякдення, діти з перших років свого життя опиняються у середовищі, насиченому інформацією про Христа, Біблію, Заповіді Христові, Святого Миколая тощо, а також стають свідками дотримання національних традицій: новорічно-різдвяних, Великодніх святкувань, обрядів Водохреща, Вербної неділі, Зелених Свят, Спаса та інших, широко залучаються дорослими до участі в цих заходах.

Так, і в дитсадках, і в родині дітям розповідають біблійні історії, легенди і віршики про Святого Миколая, складають листи до нього, розігрують театралізовані дійства та готують подарунки малятам від цього Святого, розучують колядки й щедрівки, прикрашають приміщення освяченими вербовими гілочками, клечальним зіллям, маківочками як оберегами, малюють і дарують близьким писанки.

Згодні з науковцями і практиками, які пропонують інтегрувати в контекст духовного розвитку дітей старшого дошкільного віку елементи релігійної просвіти, не вдаючись до власне релігійного виховання і дотримання релігійних обрядів, поклоніння іконам, заучуванням молитовних текстів тощо. Водночас такі духовні запити можуть задовольнятися в умовах родинного виховання, адже право батьків – визначити, до якої релігії та в який спосіб залучати свою дитину, при цьому не порушуючи жодних її прав, без насилля та примусу.

Методи духовного розвитку дошкільнят. Серед методів освітнього впливу на духовну сферу дитини, формування проявів духовного типу поведінки перевагу варто надавати іграм та ігровим вправам: організовувати в дитячому садку і родині творчі ігри (сюжетно-рольові, драматизації за літературними творами, конструкторсько-будівельні), розробляти і вводити у повсякденне ділове й особистісне спілкування з вихованцями дидактичні ігри і вправи, проблемно-пошукові ситуації не тільки інтелектуального, а й морального, емоційно-ціннісного, художньо-естетичного, творчого спрямування.

Значні потенційні можливості мають спостереження у природному, культурному, соціальному довкіллі; екскурсії; читання художньої літератури та слухання народної, класичної, сучасної музики; розглядання творів мистецтва (декоративно-вжиткового, живопису, графіки, скульптури, архітектури); бесіди і розмови з дітьми на різні теми, зокрема й обговорення реальних ситуацій дитячого буття та взаємин з однолітками, старшими за віком людьми. Продовженням обговорення таких реальних вражень зі старшими

дошкільниками можуть бути бесіди про філософські поняття добра і зла, справедливості й кривди, сміливості та боягузтва, чесності та обману, гарного і потворного тощо. Ефективним також є самостійне складання дітьми розповідей-міркувань духовної тематики, що сприятиме виробленню у них власних ставлень і оцінок, суджень, цінностей. Усе це стане підґрунтям для формування переконань, світоглядної позиції особистості.

Закріпленню та унаочненню духовних сентенцій сприятиме розглядання картинок, що ілюструють події та явища, причини і наслідки дій та вчинків людини, обговорення моделей поведінки, варіантів розв'язання морально-етичних ситуацій за допомогою фігурок фланелеграфа, засобами анімації на інтерактивній смарт-дошці.

Виходячи з того, що діяльнісний підхід один з пріоритетних в організації освітньої роботи з дошкільниками і що тісна інтеграція набутих знань і уявлень з життєвим досвідом дітей – важлива педагогічна умова їхнього особистісного зростання, дорослі мають систематично давати дітям можливість самопроявитися та самореалізовуватися в різних видах вільної, самостійної діяльності.

Підготовка педагогів. З початком формування в малюка Я-образу (2–3 роки) настає сензитивний період для закладення духовних засад особистості. Батьки і педагоги мають максимально ефективно використати дошкільне дитинство й сприятливу ситуацію розвитку, аби сформувати духовну культуру кожної дитини на рівні її вікових та індивідуальних можливостей.

Та чи всі дорослі, причетні до справи виховання дошкільника, готові до цієї відповідальної місії?

Тож як підготувати наставників, щоб вони змогли пронизати духовністю своє щоденне спілкування з дітьми, не зводячи водночас виховну роботу до постійних повчань, нотацій, моралізаторства і натаскування?

Звісно, підготовка фахівців з дошкільної освіти має починатися зі студентської лави. Викладачі педагогічних закладів вищої освіти уже давно обговорюють, які зміни варто внести до змісту навчальних курсів з низки дисциплін гуманітарного і суспільно-соціального циклу, вивчають краший досвід цієї роботи.

Окрім вузівської підготовки, велике значення й післядипломної освіти у формі курсів підвищення кваліфікації для різних категорій педагогічних працівників дошкільної освіти.

Програми курсів доцільно насичувати лекційними і практичними заняттями з питань духовного розвитку дітей засобами гри і праці; пізнавальної діяльності у предметному, соціальному і природному

довкіллі; художньої літератури, музичного й образотворчого мистецтва тощо; ширше пропагувати нові науково-методичні розробки й надбання перспективного педагогічного досвіду.

У міжкурсовий період провідне місце відводиться самоосвіті й методичній роботі з педагогами, яку організують методичні служби всіх рівнів: закладів дошкільної освіти, районних і міських методичних кабінетів (центрів), обласних і міських інститутів післядипломної педагогічної освіти, Міністерства освіти і науки України. Радимо керівникам методичних служб при складанні щорічних планів роботи урізноманітнювати форму і тематику заходів (конференцій, семінарів, практикумів, тренінгів, майстер-класів, педагогічних читань, дискусійних клубів, «аукціонів педагогічних ідей» та ін.) з урахуванням актуальних питань духовного розвитку дитячої особистості.

Допомогу в самоосвіті педагогам нададуть тематичні добірки матеріалів у методичних кабінетах (центрах) закладів дошкільної освіти та управлінь (відділів, департаментів) освіти і науки, використання інтернет-ресурсу не лише для самостійного пошуку інформації, а й з метою консультування педагогів і батьків, «живого» обговорення проблеми у режимі онлайн.

Робота з батьками вихованців. Ефективно здійснювати духовний розвиток дітей у дитячому садку можливо лише за тісної взаємодії з їхніми батьками. І тут у пригоді стануть усі відомі, усталені форми співпраці закладу дошкільної освіти з родинами. Окремо наголосимо на необхідності оптимізувати діяльність консультативних центрів (пунктів) на базі закладів дошкільної освіти та методичних центрів при управліннях освіти на місцях як форму надання державної психолого-педагогічної допомоги батькам та особам, що їх замінюють.

Невід'ємним компонентом змісту такої консультативної допомоги мають стати і проблеми використання потенційних можливостей родинного виховання для прищеплення дітям елементів духовної культури з перших років життя. Варто відзначити також і роль засобів масової інформації у формуванні адекватної суспільної свідомості.

Лише власним небайдужим ставленням кожного до розв'язання проблем виховання духовності, бажанням, готовністю та вмінням особисто долучитися до цієї благородної справи, об'єднанням зусиль педагогічної і батьківської громадськості можна досягти успіхів у подоланні негативних тенденцій у стані духовності нашого суспільства.

Формування духовної особистості набуло особливої актуальності сьогодні, коли спостерігається кризовий стан сім'ї, відсутня соціальна захищеність, що призвело до зниження духовності дітей та молоді, тому виникає гостра потреба у визначенні основних засад, цілей, напрямів, змісту, форм і методів формування духовно-моральних цінностей, як однієї з основ виховання, що сприятиме становленню й розвитку духовної високоморальної особистості, майбутнього громадянина України.

Відповідно до науково-методичної теми управління освіти Ратнівської районної ради «Формування світоглядних орієнтирів та духовно-моральних цінностей особистості в навчально-виховному процесі» педагоги НВК «ЗОШ I–III ступенів – дитячий садок» с. Річиця, НВК «ЗОШ I–III ступенів – дитячий садок» с. Мельники-Річицькі Ратнівського району Волинської області відчували потребу у створенні розвивального середовища, яке б задовольнило потреби дітей та реалізувало задуми педагогів, цим середовищем може стати духовна світлиця – «Галерея духовності». Ідея створення «Галереї духовності» в ЗДО, була схвалена педагогічним колективом.

Мета авторської інноваційної технології «Галерея духовності» в ЗДО:

1. Формування духовно-моральних цінностей, орієнтирів, переконань дошкільників та створення умов для підвищення рівня їх моральної активності.

2. Сприяння духовно-моральному розвитку дітей, прищеплення любові до ближнього, до України, через ознайомлення з національними культурними надбаннями, кращими зразками прикладного мистецтва.

3. Ознайомлення дітей з основами християнства як основи розвитку суспільно-значущих рис і якостей особистості.

Особливістю даної інноваційної технології стало те, що вона була орієнтована на задоволення інтересів усіх груп учасників процесу.

Інтереси Батьків – це:

- 1) потреба в рекомендаціях з питань виховання дітей у сім'ї;
- 2) потреба у відродженні сімейних традицій;
- 3) потреба в міцній щасливій родині;
- 4) потреба в християнському вихованні дітей.

Інтереси дошкільнят – це:

- 1) потреба в любові та турботі з боку батьків;
- 2) потреба в спілкуванні з батьками;
- 3) потреба в любові та турботі між батьками;
- 4) потреба в добрих відносинах між членами сім'ї;

5) потреба в іграх вдома з батьками.

Інтереси педагогів – це:

1) потреба обміну педагогічним досвідом в питаннях морально-духовного виховання;

2) потреба в духовному зростанні;

3) потреба в підвищенні професійного рівня;

4) потреба в міцній щасливій родині.

Для реалізації інновації в ЗДО були забезпечені наступні необхідні умови:

1. Бажання батьків, щоб їхня дитина виховувалася засобами духовно-морального спрямування.

2. Зацікавленість дитини, її бажання.

3. Наявність спеціально відведеного місця, оформлення і обладнання галереї.

4. Наявність методичних рекомендацій:

– щодо оформлення «Галереї духовності»;

– щодо організації роботи «Галереї духовності»;

– щодо організації гурткової роботи.

5. Наявність банку інформаційного забезпечення (серія конспектів пізнавально-розвивальної діяльності з пріоритетом духовно-моральних завдань, свят, розваг, демонстраційного, ілюстративного і роздаткового матеріалу тощо) до організації практичної діяльності з дітьми.

6. Каталог експонатів.

Розроблений алгоритм впровадження інновації «Галереї духовності» в сучасному ЗДО включав:

– Обстеження умов ЗДО (чи є можливість для впровадження проекту, чи зацікавлені педагоги, батьки дітей у впровадженні проекту).

– Створення електронної презентації план-схеми.

– Оформлення макету «Галереї духовності».

– Створення гігієнічно-педагогічних умов.

– Допомога в організації діяльності за проектом (консультування педагогів, забезпечення методичними рекомендаціями).

Результативність технології «Галерея духовності» визначалась наступними показниками:

1. В закладі дошкільної освіти діяльність провадиться в системі, на основі принципів особистісно-орієнтованого підходу в християнських традиціях.

2. Має місце динаміка в рівневі відповідних знань, умінь і навичок дошкільнят. У дітей сформовані уявлення про духовно-моральні

норми поведінки християнина. Діти володіють основами Православної віри (на своєму віковому рівні), мають достатнє уявлення про православні традиції, елементи культури (архітектура, іконопис, свята).

3. Сформовані уявлення про життєві цінності православної людини.

4. Сформовані основи духовно-морального спрямування відповідно до витоків народної культури та педагогічної спадщини педагога-гуманіста В.О.Сухомлинського.

Першим етапом впровадження даної інновації – було створення електронної план-схеми.

Стіна № 1 у «Галереї духовності» ЗДО створена, ґрунтуючись на принципі наочності.

У лівому верхньому куті розміщена картина створення світу. На ній зображені вода, повітря, рослинність, тварини, небо, люди. Ця картина є посібником для ознайомлення дітей із послідовністю створення світу Богом, за допомогою якого можна проводити бесіди, дидактичні ігри, вправи, описи тощо. А також вона є прикрасою галереї і тим самим слугує для розвитку естетичного смаку дітей.

На стіні № 1 (крім верхнього лівої частини, де міститься картина створення світу) розміщені три вітрини.

Вітрина № 1, найбільша за розміром, носить назву «Земний шлях Ісуса Христа». Так як у християнській релігії є три головні свята, вітрина горизонтально поділена на три частини, кожна з яких характеризує одне із свят, тим самим розповідає про земне життя Ісуса Христа: його народження (Різдво), Хрещення (Водохрещення) і Воскресіння (Великдень). Кожне свято містить зображену панораму подій даного свята, які переходять в атрибути. За допомогою цих панорам відбувається ознайомлення дітей з земним шляхом Ісуса Христа.

Вітрина № 2 середнього розміру, носить назву «Собори Волині». На скляних полицках цієї вітрини розміщені макети соборів Волині.

Вітрина № 3 носить назву «Християнська бібліотека». Вона поділена на три частини: література для дітей, література для дорослих, література про Святих.

Невід’ємним атрибутом оформлення «Галереї духовності» є інформаційний блок для педагогів і дітей, що розміщений в зручному місці у шафах і складається з 6 секторів, які мають визначені теми. Інноваційна технологія працює за авторською програмою «Свічечка надії», і тому інформаційний блок розділений на такі ж розділи, які визначаються програмою, а саме:

Сектор № 1 – Норми моральності за педагогічною спадщиною В. О. Сухомлинського;

Сектор № 2 – Духовні цінності сім'ї та родини;

Сектор № 3 – Взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї;

Сектор № 4 – До витоків народної культури;

Сектор № 5 – Прикладне мистецтво у формуванні загально-людських цінностей;

Сектор № 6 – Моральні основи християнства.

Кожен сектор трансформується на розділи: матеріали теоретичного змісту, матеріали практичного змісту, наочні матеріали та експонати.

Сектор № 1 «Норми моральності за педагогічною спадщиною В.О. Сухомлинського».

Зібрано матеріали теоретичного та практичного змісту, що розкривають основні моральні цінності, орієнтири, переконання дошкільників на основі педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського.

Матеріал даного сектору:

– збагачує наочно-чуттєві уявлення дитини про моральні якості, чесноти та добру поведінку;

– сприяє розумінню того, яке велике значення має дотримання моральних норм в житті кожної людини;

– формує вміння розуміти позитивні й негативні вчинки, давати їм оцінку.

Матеріали теоретичного змісту вміщують: лекції та консультації для педагогів, рекомендовані твори В. О. Сухомлинського, розробки круглих столів, спрямовані на формування у дошкільників основних моральних цінностей, спираючись на погляди видатного педагога-гуманіста, який акцентував увагу на ставленні дітей до своїх батьків, рідних – як першого показника моральності, вихованості.

Матеріали практичного змісту вміщують збірки конспектів пізнавально-розвивальної діяльності з пріоритетом духовно-моральних завдань, казки та оповідання В. О. Сухомлинського, бесіди, сценарії свят, дидактичні ігри, фоторепортажі, пов'язані з ознайомленням дітей зі спадщиною В. О. Сухомлинського.

Наочні матеріали та експонати: ілюстрації до творів В. О. Сухомлинського, малюнки дітей до його казок та оповідань, улюблені персонажі – дитячі саморобки, створені вихователями м'які книжки.

Сектор № 2 «Духовні цінності сім'ї та родини».

Матеріали даного сектору спрямовані на формування духовних цінностей у дітей дошкільного віку на основі досвіду сім'ї та родини.

Використовуючи дані матеріали педагоги вирішували завдання, спрямовані на :

- формування уявлень про сім'ю, рід, родовід;
- виховання і шанобливе ставлення до рідних, заповідей старших;
- сприяння гармонійному вихованню дошкільнят у сім'ї на основі дотримання родинно-національних традицій, що найкращим чином забезпечують зв'язок поколінь, збереження культурних скарбів свого народу;
- забезпечення гармонійних взаємин батьків та дітей, які відображають культуру сім'ї, ставлення до матеріальних і духовних цінностей родини.

Матеріали теоретичного змісту даного сектора тісно пов'язані зі змістом матеріалів попереднього сектора, що базується на поглядах видатного педагога-гуманіста, який акцентував увагу на ставленні дітей до своїх батьків, рідних – як першого показника моральності, вихованості. В даному секторі зібрані консультації для педагогів, лекції, передовий педагогічний досвід, методичні рекомендації, спрямовані на виховання духовно-моральних і естетичних почуттів, гуманістичних рис у дітей дошкільного віку на основі педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського.

Практичні матеріали представлені сценаріями родинних свят, концертів, екскурсій, фоторепортажами про родини дітей, підбірками вправ та дидактичних ігор, які відображають духовні цінності сім'ї та родини.

Наочні матеріали та експонати даного розділу – це фотоальбоми дитячих родин, родинні дерева, дерево добра, чарівна скринька подарунків для батьків, родинні альбоми «Щаслива родина», «Велична і поважна українська сім'я», демонстраційний та роздатковий матеріал, спрямований на формування духовних цінностей сім'ї та родини.

Сектор № 3 «Моральні основи християнства».

У даному секторі зібрані матеріали, які шляхом ознайомлення з християнськими цінностями, сприяють входженню дошкільників у традиції і культуру українського народу, особистісному зростанню маленьких громадян України.

Завдання, які вирішуються під час роботи в даному секторі такі:

- виховувати у дошкільнят духовні цінності;
- сприяти існуванню дітей за законами Істини, Добра, Краси;

– наповнити дошкільнят духовними враженнями, зробити прагнення дитячої душі щирими, глибокими, різносторонніми.

Теоретичні матеріали даного розділу містять передовий педагогічний досвід, консультації, бесіди, лекції для педагогів, спрямовані на формування духовного світу дитини і пошани до нього.

Матеріали практичного змісту наповнені конспектами пізнавально-розвивальної діяльності з пріоритетом духовно-моральних завдань, екскурсіями до місцевих церков та соборів, віршами, прислів'ями, молитвами, бесідами з дітьми, які забезпечували елементарну, базову систему знань, компетентності дітей дошкільного віку з питання основ християнства.

Наочні матеріали та експонати даного сектору включають в себе: Ілюстрації «Біблія в картинках» Гілберта Беерса, «Дитяча Біблія» (біблійні оповідання в малюнках), ікони Іоасафа Белгородського, Святителя Миколая.

Сектор № 4 «До витоків народної культури».

В даному секторі зібрані матеріали, під час роботи з якими здійснюється виховання гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини, що наділена високою громадянською відповідальністю, високими гуманними якостями, є носієм кращих надбань народної культури, здатна до саморозвитку й самовдосконалення.

Завдання, які вирішуються під час роботи в даному секторі:

– розкрити неоціненне багатство, глибину народної мудрості, духовних надбань прабатьків через використання українського національного фольклору;

– поглибити знання про розмаїття народних свят, звичаїв та обрядів українського народу як духовної скарбниці наших прадідів.

Матеріали теоретичного змісту містять обмін досвідом, передовий педагогічний досвід, бесіди та консультації для педагогів, які висвітлюють актуальність значення народної культури у морально-естетичному вихованні.

Матеріали практичного змісту – це збірки розваг, свят, дидактичні ігри, твори українського фольклору, спрямовані на розкриття багатства, глибини народної мудрості, духовних надбань прадідів, на поглиблення знань дітей про розмаїття народних свят, звичаїв та обрядів українського народу.

Наочні матеріали та експонати сектора містять державні та національні символи України (герб, прапор, хліб, сіль, писанки, вінок, рушник, вербові гілки), карту України, макет України, набір

ілюстрацій «Українське козацтво», фотоальбом «Запорізька Січ», колекцію писанок, альбом «Народні символи України», національний посуд, народні іграшки та панораму «Запорізька Січ».

Сектор № 5 «Прикладне мистецтво у формуванні загальнолюдських цінностей».

В даному секторі розміщені матеріали, робота з якими сприятиме відновленню традиційних механізмів виявлення моральності та працелюбства у дітей дошкільного віку через культурно-історичні традиції прикладного мистецтва.

Завдання:

- розширення знань дітей дошкільного віку про традиції українського народу;
- психологічний і художньо-естетичний розвиток дітей шляхом одержання знань про народні ремесла;
- формування інтересу до свого краю, до регіонального мистецтва, бережливого ставлення до виробів як продукту людської праці;
- виховання культури та естетики праці, позитивних моральних якостей.

Матеріали теоретичного змісту спрямовані на роботу педагогів з розширення знань дітей про традиції українського народу, народні ремесла, рідний край, регіональне мистецтво.

Практичні матеріали вміщують конспекти екскурсій до краєзнавчого музею та художнього салону, зустрічей з народними умільцями, дидактичні ігри, які ознайомлюють дітей з культурно-історичними традиціями прикладного мистецтва.

Наочні матеріали та експонати включають в себе: рушники, вишивані сорочки, килимки, писанки, дерев'яні різьблені вироби, керамічний посуд.

Експозицію сектора представляє панорама інтер'єру давнього житла, яка містить піч, ліжко, лави, стіл, колицу, образи, рушники.

Сектор № 6 «Взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї».

Даний сектор розкриває сутність взаємодії дошкільного закладу з сім'єю, а саме:

- сприяє узгодженню в інтересах дитини вимог: з одного боку – сім'ї, з іншого – закладу дошкільної освіти;
- активно залучає батьків до виховного процесу.

Матеріали даного розділу спрямовані на залучення батьків до навчально-виховної роботи закладу дошкільної освіти шляхом розв'язання спільних проблем. Обмін кращим досвідом сімейного виховання з питань формування духовно-моральних основ, групові

та індивідуальні консультації, бесіди вміщені в практичних матеріалах (сценарії психолого-педагогічних тренінгів, родинних свят, теми усних журналів, ширми, папки-пересувки), які розкривають сутність взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю.

Наступний крок впровадження авторської інновації – це розробка методичних рекомендацій до «Галереї духовності», які включають в себе:

- Загальні рекомендації, щодо оформлення «Галереї духовності»;
- Методичні рекомендації щодо оформлення «Скарбниці духовності», які паралельно будуть створюватися в кожній групі;
- Методичні рекомендації з організації діяльності вже створеної «Галереї духовності»;
- Методичні рекомендації щодо роботи гуртка «Свічечка надії».

Педагоги, які впроваджують в практику роботи дану інновацію, повинні бути віруючими людьми, так як тільки щирі почуття можуть спрямувати дітей на шлях добра та любові.

Для організації роботи з духовно-морального спрямування проводиться:

- анкетування батьків на предмет необхідності організації православного гуртка для дошкільнят;
- ознайомлення батьків з перспективним планом занять.

Організована пізнавально-розвивальна діяльність з пріоритетом духовно-моральних завдань планується й проводиться відповідно до програмових завдань «Свічечка надії» з урахуванням умов «Галереї духовності» та потреб, інтересів, запитів, здібностей дітей (їхнього індивідуального фонду «хочу»). Всі види діяльності проводяться у цікавій для дітей формі, з включенням предметно-практичної діяльності та ігор дітей. Зміст даного перспективного плану педагог може змінювати, доповнювати різними видами діяльності, які на його погляд будуть більше сприяти реалізації програми «Свічечка надії».

2. Педагогічні умови ефективного розвитку духовного потенціалу старших дошкільників

Робота «Галереї духовності» у закладі дошкільної освіти не обмежувалась самими заняттями, як найбільш відомою і популярною організаційною формою.

Основними формами роботи її, що використовувалися нами були:

- міні-заняття;
- гурткова (секційна, студійна) робота;
- індивідуальна робота;

- організовані дидактичні ігри та вправи у повсякденному житті;
- екскурсії;
- бесіди-роздуми, бесіди-обговорення;
- читання художніх творів духовно-морального змісту;
- моделювання вихователем життєвих ситуацій, що вимагають морального вибору;
- зустрічі з цікавими людьми (наприклад з учасниками церковного хору);
- посиденьки-чаювання.

Слід зазначити, що форми роботи, які спрямовані на духовно-моральний розвиток дитини проводились в спеціально оформленій кімнаті («Галереї духовності» або груповій «Скарбниці духовності»), де розташовані макети соборів, є місце для організації виставки дитячих робіт та зберігання матеріалів.

У процесі продуктивної діяльності зі старшими дошкільнятами передбачається здійснення тривалих проєктів: створення Дерева Добра і Книжки-саморобки, «Святкові страви для дітей», реалізація яких може бути запропонована на кожному занятті. Організація благодійних акцій може бути спрямована на різні категорії людей (діти-сироти, самотні літні люди і т.д.), визначаються в процесі спільної бесіди з учасниками гуртка.

Відвідуючи галерею, дошкільнята можна ознайомити із календарно-обрядовими святами, обрядами, звичаями, традиціями, родинно-побутовими обрядами. Ознайомлюючи із традиціями та звичаями, доцільно перш за все починати з уточнення й узагальнення початкових знань про український народ, його побут, тобто вияснити, що їм відомо з цього питання. Далі варто провести міні-заняття в «Галереї духовності». Розглядаючи зібрані там матеріали, вихователь повинен поставити перед собою такі завдання: викликати інтерес до всього, що знаходиться у кімнаті, збагатити мову новими словами, поняттями, а найголовніше – зародити в дитячих душах відчуття гордості за талановитих людей, що жили і живуть на нашій українській землі.

Знайомлячи дітей з українським національним одягом, необхідно звернути увагу на барви, кольори, закріпити назви. Наступним етапом роботи може бути ознайомлення із зачісками прабабусь і прадідусів. По можливості показати ілюстрації із зображенням жінок-українок. На окремому міні-занятті дати дітям знання про український віночок. На прогулянці та під час інших видів діяльності (переважно ігрової та трудової) доцільно закріпити набуті знання. Так, наприклад, у процесі творчої гри «Перукарня» закріпити знання

обряду першого заплітання, а на ручній праці вправляти дітей у плетінні косичок (із стрічок, ниток, трави тощо). Плетіння віночків (з живих та штучних квітів) сприятиме розвитку сенсорних здібностей, формуватиме естетичний смак, уміння підбирати кольори, розміри квіток. Вихователів варто наголосити, що віночок – це символ дівочої краси, що найкращу жінку нагороджували вінком із колосся.

Розповіді про звичаї і традиції вибору колиски, обряду купання, забавляння та ін. сприятимуть вихованню у дітей таких важливих якостей, як ніжність, любов, ласка і доброта у ставленні до дитини, роль якої на даному етапі виконує лялька.

Проведення систематичної роботи щодо виховання духовно-моральних цінностей у дошкільників сприятиме ранньому залученню їх до багатих скарбів духовної культури українського народу.

Ознайомлення дітей з народною природничою символікою може проводитись у різні режимні моменти: на пізнавально-розвивальній діяльності з пріоритетом духовно-моральних завдань, відвідуючи галерею; під час прогулянок, коли спостерігають за ними; під час ігрової діяльності.

«Галерея духовності» надзвичайно багата народною мудрістю. Є в ній казка і легенда, пісня і дума, загадка, прислів'я і приказки, весела забавлянка і ніжна колискова, цікава гра і миролочка-дружилочка та ін.

У колискових піснях втілилися вся материнська любов, добро, краса, справедливість, що їх кожна мати, кожен народ прагне виплекати в юних душах.

В іграх-забавлянках та потішках перед дитиною розкривається навколишній світ. Вони створюють веселий настрій, приносять радість, потішають дитину.

Бабусині казки, легенди, перекази та твори В. О. Сухомлинського вчать розрізняти добро і зло, формують мораль майбутньої людини.

З жовтня 2016 року в закладі успішно функціонує гурток «Свічечка надії», діяльність якого направлена на допомогу батькам у духовно-моральному вихованні дитини та проходить у «Галереї духовності».

Вся діяльність гуртка «Свічечка надії» спрямована на розвиток особистості дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей.

Завдання гуртка «Свічечка надії»:

1. Формувати уявлення про норми поведінки християнина засобами ігрової та практичної діяльності.

2. Формувати сімейні цінності у дітей за участю батьків.
3. Познайомити дітей з елементами православної культури (архітектурою, святами).
4. Створити умови для духовного розвитку особистості дошкільника (матеріальні, соціальні).
5. Ознайомити дітей з основними духовно-моральними цінностями на основі народної культури, прикладного мистецтва духовних цінностей сім'ї та родини.

Аналіз низки літературно-наукових джерел та проведена нами робота засвідчує, що традиційно зміст духовного виховання визначають три групи завдань: *формування моральної свідомості* (уявлень, понять про добро і зло), *формування моральної поведінки* (навичок культури поведінки, поваги до оточуючих, чесності, працелюбства тощо), *формування моральних почуттів* (турботливості, совісті, любові до Батьківщини).

Відповідно до поданих складових частин духовного виховання виділяють три групи методів:

- методи формування моральної поведінки (організація життя і діяльності дітей згідно з суспільними нормами поведінки, вправління в моральні поведінці, спільна ігрова і продуктивна діяльність дітей, ситуації морального змісту);
- методи формування моральної свідомості (переконання, пояснення, навіювання, етична бесіда);
- методи виховання моральних почуттів (заохочення, схвалення або засудження).

Особливу увагу у своїй роботі ми приділяли авторській технології «Галерея духовності», оскільки саме в цьому віці виробляються позитивні духовні звички.

В процесі нашого дослідження ми виділили *типові умови* ефективності духовного виховання дошкільників:

- виконання завдань духовно-морального виховання, поставлених перед закладом дошкільної освіти на сучасному етапі;
- забезпечення відповідності змісту виховної роботи віковим можливостям дошкільника;
- застосування оновленого змісту, форм, методів виховної роботи, які сприяють духовному становленню особистості дитини;
- введення систематичного оцінювання та обліку результатів духовного виховання дошкільників.

Проаналізувавши вищезазначене, логічно виділити головні технологічні взаємозв'язані *завдання духовного виховання дітей старшого дошкільного віку*:

- розширення, поглиблення і систематизація знань дітей про духовні норми, правила культурної поведінки;
- формування у дітей бажання культурно поводитись, дотримуватись правил поведінки та інших норм;
- формувати практичні вміння і навички, звички культурної поведінки, турботливого ставлення до оточуючих і природи;
- розвиток вмінь дошкільників справедливо оцінювати свої та чужі вчинки, узагальнювати і нагромаджувати досвід духовної поведінки.

Духовна вихованість дошкільника визначається внутрішніми якостями, що характеризують його ставлення як до соціального оточення, так і до себе самого. У процесі діяльності, а також у конкретних діях і вчинках визначаються рівні духовної вихованості дошкільників (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Система ставлень та якостей особистості

Ставлення особистості	Якості особистості
до себе	самоконтроль критичність самокритичність наполегливість
до людей	чуйність турботливість взаємодопомога доброзичливість людяність
до своєї поведінки	організованість дисциплінованість ввічливість порядність акуратність
до своїх обов'язків	старанність єдність слова і діла відповідальність
до праці	працьовитість сумлінність ініціативність
до батьківщини	патріотизм
до матеріальних і духовних цінностей	бережливе, поважне ставлення
до природи	любить і оберігає природу, тварин
до прекрасного	відчуває і цінує красу реальної дійсності і мистецтва

Під рівнем **вихованості** дошкільника розуміємо ступінь сформованості в нього відповідно до вікових можливостей найважливіших якостей особистості, які є показниками вихованості.

Духовні якості характеризують захищеність особистості. Проте слід пам'ятати, що лише на основі вчинків можна об'єктивно визначити її моральність. Адже вчинок – це моральна якість у дії. Основними критеріями визначення рівня вихованості дітей (за методикою Б.Кобзаря) можуть бути такі якості (рис. 2.1.):

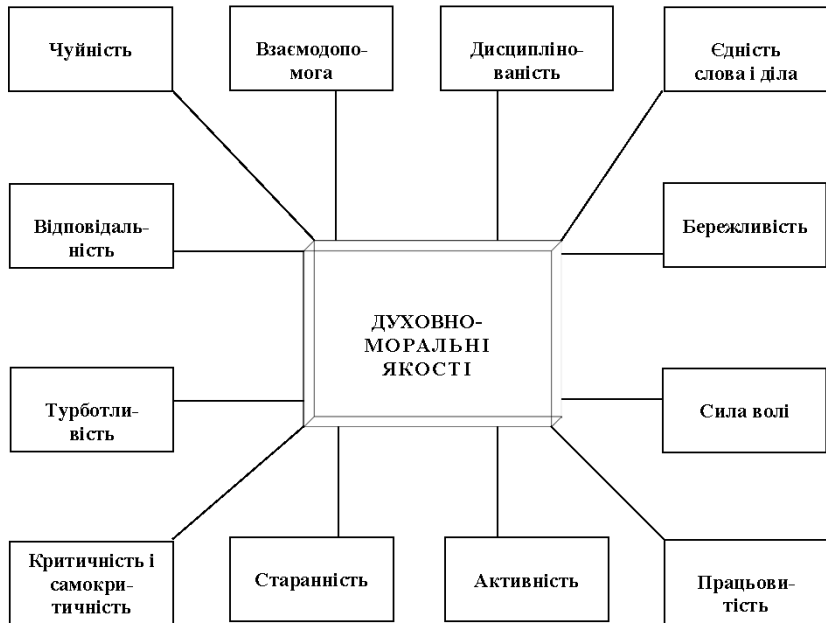

Рис. 2.1. Духовно-моральні якості особистості

Для визначення рівнів вихованості дошкільника ми користувалися такими ознаками вияву:

Таблиця 2.2

Рівні духовної вихованості дошкільників

Рівні вихованості	Високий	Середній	Низький	Стійко-негативний
Ознаки вияву моральних якостей	Стійка позитивна поведінка	Ситуативна поведінка	Слабкі прояви позитивного морального досвіду	Наявність негативного соціального, морального досвіду
Кількість отриманих балів	3	2	1	0

Критерії оцінки вихованості – це суттєві показники, ознаки, на основі яких можна робити висновок про рівень вихованості людини, оцінити результат виховного процесу.

Наша дослідна робота здійснювалася на базі НВК «ЗОШ I–III ступенів – дитячий садок» с. Річиця, НВК «ЗОШ I–III ступенів – дитячий садок» с. Мельники-Річицькі Ратнівського району Волинської області.

До експерименту були залучені діти старших груп (контрольна група – 20 дітей, експериментальна – 21 дітей; всього – 41 дитина). Залучалися до експериментальної роботи батьки дітей й вихователі, які безпосередньо працюють у задіяних садочках.

Наша дослідно-експериментальна робота передбачала два етапи: констатувальний та формувальний етапи.

У цілому, в ході експерименту, ми ставили перед собою такі завдання:

- розкрити виховні можливості авторської технології «Галерея духовності» як провідної форми діяльності дітей старшого дошкільного віку, зокрема в духовному вихованні;
- розробити, апробувати й обґрунтувати ефективність технології «Галерея духовності» у духовно-моральному вихованні;
- показати роль і місце технології «Галерея духовності» у формуванні духовних норм і навичок поведінки дошкільників.

Таблиця 2.3

Критерії оцінки духовно-моральної вихованості дітей

Ознаки вияву моральних якостей				
Моральні якості	Стійка позитивна поведінка	Ситуативна поведінка	Слабкі вияви позитивного морального досвіду	Наявність негативного соціального, морального досвіду
Рівні духовно-моральної вихованості				
Рівні вихованості	Високий	Середній	Низький	Стійко негативний
	3	2	1	0
Працьовитість	Відчуває потребу в праці, вмiє трудитися; поєднує особисті та суспільні інтереси, виявляє колективiзм і взаємодопомогу	Виявляє позитивне ставлення до праці, але вибiрково, залежно від привабливості діяльності для нього; засуджує несумлінне ставлення до роботи	Працює тільки під контролем вихователя, ставить особисті інтереси понад суспільні, слабо виявляються трудові навички	Не хоче працювати, байдикує
Бережливiсть	Бережливо ставиться до природи, майна, цього ж добивається від оточуючих	Бережливий сам, однак не вимагає цього від інших	Не завжди бережливий, але на зауваження реагує позитивно	Псує майно
Чуйність	Чуйний, завжди готовий прийти на допомогу тим, хто її потребує	Виявляє чуйність, якщо просять зробити якусь послугу	Допомагає тільки за підказкою вихователя або товариша	Не виявляє чуйності
Вiдповiдальність	Виконує будь-яке доручення добровільно	Виконує лише ті доручення, які його цікавлять	Ініціативи не виявляє, доручення виконує без бажання	Не любить виконувати громадську роботу, ухиляється від виконання доручень
Активність	Бере активну участь у всіх заходах. Залучає інших учнів	Активний сам, але не дбає про розвиток цієї якості у своїх товаришів	Бере активну участь у заходах, які викликають у нього інтерес	Пасивний, негативно впливає на товаришів
Турботливiсть	Піклується про всіх оточуючих	Піклується тільки про своїх близьких	Удає турботливого	Егоїстичний, дбає лише про власні інтереси
Взаємодопомога	Завжди готовий прийти на допомогу товаришам	Подає допомогу лише за умови, коли залучають до роботи	Допомагає, коли просять вихователь та інші працівники	Не допомагає іншим

На етапі констатувального експерименту ми вирішували такі завдання:

1. Визначити особливості поведінки дітей у відповідності з вимогами духовних норм.

2. Виявити уявлення дошкільників про значення і зміст духовно-моральних понять.

3. Виявити особливості і вплив стилю взаємин вихователів з дітьми на моральний клімат групи та можливі шляхи діяльності вихователя з метою формування у дітей позитивного ставлення до духовно-моральних норм.

У дошкільному віці інтенсивно розвиваються духовно-моральні почуття дітей, норми та правила поведінки, формуються риси характеру й етичні навички, починає формуватися стиль взаємин з однолітками. Формування позитивних взаємин у дітей-дошкільників передбачає, насамперед, ознайомлення дітей із правилами та нормами спілкування з однолітками, а саме: виховання стійкого позитивного ставлення до оточення товаришів, формування вміння встановлювати і підтримувати позитивні стосунки з дітьми та регулювання своєї поведінки.

В експериментальній роботі нами впродовж року використовувалась вищезазначена технологія «Галерея духовності».

На основі критеріїв духовної вихованості ми виділили чотири рівні (високий, середній, низький, стійко низький). У процесі констатувального зрізу ми побачили, що жодна дитина не досягла високого рівня. Середній рівень мають 20% і 25% відповідно контрольної та експериментальної груп. В основному переважає низький рівень духовно-моральної вихованості (60% КГ і 55% ЕГ), стійко низький рівень 20% КГ і 20% ЕГ.

У процесі формувального етапу експерименту ми систематично спостерігали поведінку дошкільників, вивчали рівень розвитку їхньої духовної сфери (судження, поведінка). Нами були проведені спеціальні заняття спрямовані: на створення позитивного емоційного настрою в групі між дітьми; на формування вміння усміхатися іншій людині, відчувати радість від усмішки, робити іншим приємно; на виховування бажання гратися разом, викликати почуття симпатії до однолітків; на вправлення у використанні форм ввічливості, навчання прийомів ввічливого звертання; на прищеплення вміння радіти загальній справі, успіхові кожної дитини; на подальше зближення дітей; на виховання дружніх, доброзичливих взаємин у групі між дітьми.

Завдяки досвіду для більшості дітей стали властивими товарицькість, взаємодопомога, прагнення старанного виконання правил поведінки. Звичайно, це не виключає дитячих конфліктів, але важливим є те, що більшість дітей прагне нормалізувати свої стосунки самотійно.

Наприкінці експерименту діти експериментальної групи могли виділити духовні цінності; виявити чуйність в стосунках однолітків, один до одного, до їхніх переживань, мотивів вчинків; аналізувати вчинки і давати їм моральну оцінку, концентруючи свою увагу на характеристиці намірів дитини, її можливостях передбачити наслідки своїх дій.

У дошкільників з'явилося розуміння відповідальності за вчинок, ступінь якої пов'язувався дітьми з намірами і з можливостями людини передбачити результат своїх дій. У створюваних ситуаціях взаємовідносин дітей, які відтворювались самими дітьми, спостерігалися досить велика повнота і різнобічність, уміння побачити різні позиції, виявити різні точки зору на вчинок. Діти прагнули враховувати мотиви вчинків однолітків, справедливо ставитись до них, були терпимими до випадкових помилок товаришів, намагалися прийти їм на допомогу; вони стали більш активними та самотійними в суспільно-корисній діяльності.

Діти експериментальної групи стали більш терпимими і толерантними. Значно зріс інтерес до стосунків людей, бажання брати участь у житті дорослих. Творчо відтворювались явища навколишнього життя, вчинки людей, виявлялось певне ставлення до них, а також налагоджувались взаємини з іншими дітьми, узгоджувались ігрові дії, щоб спільно розвивати гру, взаємодіяти згідно з прийнятими ролями. Сформувалось радісне співпереживання, яке відповідало спільним інтересам усіх учасників.

У процесі контрольного зрізу ми знову виміряли рівні духовно-моральної вихованості дітей КГ та ЕГ. Проаналізувавши результати ми побачили, що високого рівня досягли 15% ЕГ і 5% КГ (спрацювали різноманітні суб'єктивні фактори: діти стали майже на рік старше; як діти, так і вихователі обох груп спілкувалися між собою). Лише на 5% у КГ зріс середній рівень і на 35% в ЕГ. Відповідно стійко низький у КГ зменшився лише на 5%, а в ЕГ дітей з цим рівнем не виявилось. Низький рівень в КГ зменшився лише на 5%, а в ЕГ на 40%. Результати спостережень ми занесли до таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Порівняльний аналіз вияву рівнів духовно-моральної вихованості дошкільників (у %)

Група	До експерименту				Після експерименту			
	Рівні вихованості (%)				Рівні вихованості (%)			
	Високий	Середній	Низький	Стійко низький	Високий	Середній	Низький	Стійко низький
КГ	–	20%	60%	20%	5%	25%	55%	15%
ЕГ	–	25%	55%	20%	15%	70%	15%	–

Динаміку рівнів духовно-моральної вихованості дошкільників до і після експериментальної роботи ми зобразили на рисунку 2.2. та рисунку 2.3.

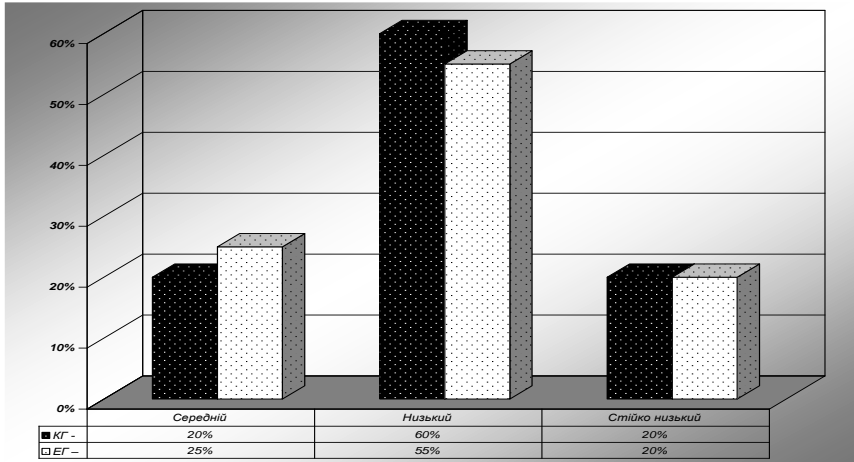

Рис. 2.2. Рівні духовно-моральної вихованості дошкільників до експерименту (у %)

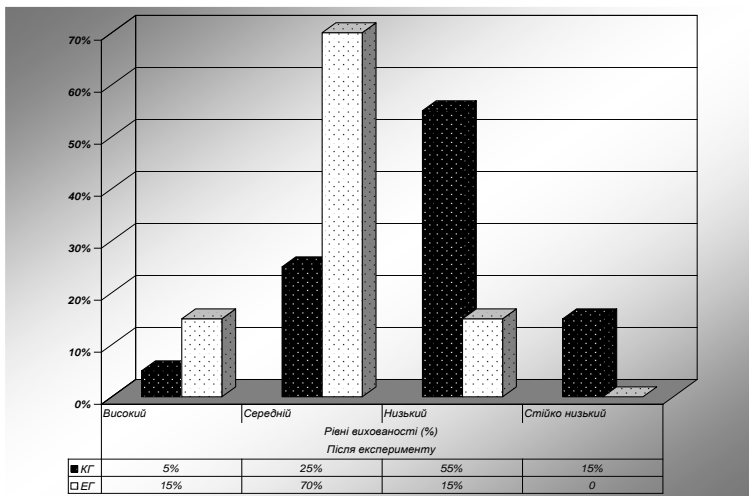

Рис. 2.3. Рівні духовно-моральної вихованості дошкільників після експерименту (у %)

З таблиці та діаграм ми бачимо значні зміни в рівнях духовно-моральної вихованості дошкільників, у взаємостосунках дітей, покращення рівня їх взаємин. Внаслідок цілеспрямованої роботи з дітьми ми побачили значні зрушення. При порівнянні результатів, отриманих нами наприкінці експерименту, виявилися суттєві відмінності духовно-моральної вихованості дітей, їхні судження мали достатню узагальненість, яка виявлялась у прагненні характеризувати окремі явища, виділяючи в них суттєве, загальне. У дітей спостерігалась і більша самокритичність, яка мала диференційований характер. Ці діти часто демонстрували усвідомлення розбіжності своїх вчинків (поведінки) і власного уявлення про належне, іноді вказували причину цього, намагалися виправити свою поведінку. Діти експериментальної групи значно частіше, ніж діти контрольної групи, звертали увагу на духовну складову взаємовідносин однолітків у конфліктних ситуаціях, краще відтворювали мотиви їх вчинків.

Таким чином, проаналізувавши експериментальні дані, ми дійшли висновку, що запропонована нами технологія особистісно-орієнтованого підходу «Галерея духовності», як провідний метод формування досвіду духовно-моральної поведінки, відіграє важливу

у формуванні дитячих вразливостей та сприяє духовному вдосконаленню особистості дитини.

ВИСНОВКИ

Проведене нами дослідження дозволило нам зробити наступні висновки:

У дитячому віці відбувається інтенсивне засвоєння дитиною духовних норм та ідеалів. Зокрема, на цьому етапі в дитини має закладатися надійний фундамент духовності: опанування правил й нормам моральної поведінки, формування почуттів і духовних переконань, вироблення прийнятних умінь і навичок у сфері духовної поведінки в суспільстві. Якщо родина не сформує у дитини цих морально-духовних якостей, надалі важко буде самій дитині в її спілкуванні з батьками, вихователями закладів дошкільної освіти, учителями-вихователями закладів загальної середньої освіти та іншими людьми.

Провідні якості духовності формуються передусім у ранньому дитячому віці на основі «соціального успадкування». Вирішальну роль у цьому процесі мають відігравати батьки, вихователі, інші люди, які оточують дитину. Правда полягає не в проповіді цих духовно-моральних істин, а у власних діях, поведінці старших. Насамперед конкретні дії батьків мають стати ідеалом для дітей, закласти основи духовних чеснот особистості. Кожна духовно доцільна дія батьків і близьких рідних – надійна основа формування в дитини благодійних духовно-моральних якостей. Одночасно навіть незначні аморальні порушення вихователів залишають у тендітній, чутливій душі дитини гіркоту, негативно впливають на становлення її духовного багатства.

З урахуванням можливостей і потреб розвитку особистості в період дошкільного дитинства процес цілеспрямованого формування духовного потенціалу дитини має орієнтуватися передусім на такі головні прояви:

- прагнення пізнавати навколишній світ і себе у ньому, глибше ознайомлюватися з творами різних видів мистецтва;
- бажання сприймати й творити прекрасне, самостійно займатися мистецькою діяльністю;
- розуміння основних морально-етичних норм і здатність дотримуватися їх у власній поведінці;
- шанобливе та бережне ставлення до всього живого, неживої природи і предметів рукотворного світу, відповідальність та інші базові якості особистості.

У процесі формувального етапу експерименту ми систематично спостерігали поведінку дошкільників, вивчали рівень розвитку їхньої духовної сфери (судження, поведінка). Нами були проведені спеціальні заняття на створення позитивного емоційного настрою в групі між дітьми; на формування вміння усміхатися іншій людині, відчувати радість від усмішки, робити іншим приємно; на виховання бажання гратися разом, викликати почуття симпатії до однолітків; на вправлення у використанні форм ввічливості, навчання прийомів ввічливого звертання; на прищеплення вміння радіти загальній справі, успіхові кожної дитини; на подальше зближення дітей; на виховання дружніх, доброзичливих взаємин у групі між дітьми.

При порівнянні результатів, отриманих нами наприкінці експерименту, виявилися суттєві відмінності духовної вихованості дітей, їхні судження мали достатню узагальненість, яка відбивалась у прагненні характеризувати окремі явища, виділяючи в них суттєве, загальне. У дітей спостерігалась і більша самокритичність, яка мала диференційований характер. Ці діти часто демонстрували усвідомлення розбіжності своїх вчинків (або поведінки) і власного уявлення про належне, іноді вказували причину цього, намагалися виправити свою поведінку. Діти експериментальної групи значно частіше, ніж діти контрольної групи, звертали увагу на духовний бік взаємовідносин однолітків у конфліктних ситуаціях, краще відтворювали мотиви їх вчинків.

Таким чином, проаналізувавши експериментальні дані, ми дійшли висновку, що запропонована нами технологія особистісно-орієнтованого підходу «Галерея духовності» є надзвичайно ефективною.

АНОТАЦІЯ

В дослідженні на основі уявлень про духовне виховання як цілеспрямований педагогічний процес взаємодії дитини з елементами духовної культури, спрямований на становлення внутрішньої системи духовних цінностей (абсолютних, загальнолюдських) розкриті наступні завдання пов'язані з розвитком духовного потенціалу дітей старшого дошкільного віку: підвищення професійної компетентності педагогів з духовно-морального виховання дошкільнят; виховання у дітей почуття любові і прихильності до сім'ї, малої Батьківщини, рідної країни; розширення уявлення про культуру, православні свята та народні традиції свого народу; сприяння формуванню духовно-моральних якостей у процесі

встановлення позитивних міжособистісних відносин; виховання у дітей чуйності, товарищескості, дружелюбності; залучення батьків в освітню діяльність з духовно-морального виховання дітей.

Досліджено педагогічний інструментарій (методи, прийоми, засоби, авторську технологію) та педагогічні умови ефективного розвитку духовного потенціалу дітей старшого дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. Духовність і моральність: виховний аспект. *Дошкільне виховання*. 2009. № 10. С. 4–7.
2. Богуш А.М. Дефініції «Дитинство», «Духовність» і «Довкілля» у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. *Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Т. Шевченка. Пед. науки*. Луганськ, 2000. № 7. С. 14–19.
3. Кононко О. «Я у світі»: нова світоглядна позиція. *Дошкільне виховання*. 2009. № 1. С. 5–9.
4. Макаренко А. С. Вибрані педагогічні твори / За ред.: Є. Н. Мединського, І. Ф. Сладковського. Київ : Радянська школа, 1947. 289 с.
5. Смолук І. Смолук В. Фізичне виховання і духовний розвиток особистості. *Педагогічний пошук : наук.-метод.вісник*. Луцьк : Волинський інститут післядипломної освіти, 2006. № 3. С.72–73.
6. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей. *Шлях освіти*. 2002. № 4. С. 13–17.
7. Цьось А. В. Українські народні ігри та забави : навчальний посібник. Луцьк : Надстир'я, 1994. 96 с.

Information about the author:

Smoliuk Artem Ivanovych

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer

Municipal Higher Educational Institution “Lutsk Pedagogical College”

of the Volyn Regional Council

36, Voli Ave, Lutsk, 43010, Ukraine